
ANKARA'DAN LOZAN'A İSMET PAŞA'NIN KONFERANS ÖNCESİNDEKİ GÜNLERİ (5-20 KASIM 1922)

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA¹

Öz

İsmet Paşa, Lozan Konferansı'na gönderilecek olan Türk Heyeti'nin başına getirildikten kısa süre sonra, 5 Kasım 1922'de Ankara'dan ayrılmış ve Lozan yolculuğunu başlatmıştır. Hazırlanan çalışma İsmet Paşa'nın 5 Kasım'da trene binışinden konferansın başladığı 20 Kasım'a değin geçen süreci ele almaktadır. Çalışmanın giriş kısmında İsmet Paşa'nın heyet başkanlığına getirilmesiyle ilgili bilgiler verildikten sonra ilk başlık altında Ankara'dan İstanbul'a gidişi, İstanbul'daki temasları ve Lozan'a seyahati değerlendirilerek 5-12 Kasım arasındaki günlerinden bahsedilmiştir. İkinci başlıksa 12 Kasım'da Lozan'a ulaşmasından konferansın ertelenmesi üzerine İsmet Paşa'nın Paris'e gidişi ve konferansın açıldığı 20 Kasım tarihine kadar geçen süredeki temaslarına değinmiştir. Kısa bir süre gibi görünmekle beraber konferans öncesindeki 15 günün oldukça yoğun ve zorlu geçtiği, bu çalışmayla ortaya konulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, İsmet Paşa, Ankara, Bilecik, İstanbul, Lozan, Paris.
JEL Sınıflandırması: F52, F53, F54

FROM ANKARA TO LAUSANNE İSMET PASHA'S DAYS BEFORE THE CONFERENCE (5-20 NOVEMBER 1922)

Abstract

İsmet Pasha was appointed head of the Turkish Delegation to be sent to the Lausanne Conference. He left Ankara on 5 November 1922 and started his journey to Lausanne. The prepared study describes the period from he's boarding of the train on November 5 to the start of the conference on November 20. In the introduction part of the study, information about İsmet Pasha's appointment as the head of the delegation was given. Then, under the first heading, He's journey from Ankara to Istanbul, his contacts in Istanbul and his trip to Lausanne were evaluated. In this section, the days between 5-12 November are mentioned. The second title talks about İsmet Pasha's arrival in Lausanne on 12 November, his departure to Paris after the conference was postponed, and his contacts until 20 November, when the conference opened. Although it may seem like a short period of time, it was intended to show that the 15 days before the conference were very busy and difficult.

Keywords: Lausanne Conference, İsmet Pasha, Ankara, Bilecik, İstanbul, Lausanne, Paris.
JEL Classification: F52, F53, F54

---

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr,
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6828-1679>

1. GİRİŞ

Milli Mücadele'nin başarıyla sona ermesi ile barış görüşmelerinin yapılması sürecine geçilmiş; bu doğrultuda görüşmelerin nerede yapılacağı ve TBMM'yi kimin temsil edeceği sorularıyla karşı karşıya kalınmıştır. Her ne kadar Ankara bu görüşmelerin, hızlı ve kolay haberleşmeyi sağlamak adına, İzmir'de yapılmasını uygun görmüşse de Müttefik devletlerin tercihi Lozan'dan yana olmuştur. Bu doğrultuda 23 Eylül tarihli notaya binaen 4 Ekim'de Ankara'nın verdiği yanıtta hareketle, 27 Ekim 1922'de Fransa, İngiltere ve İtalya tarafından "*Ankara Büyük Millet Meclisi*" Dışişleri Bakanı bilgilendirilmiştir. Fransız Yüksek Komiserliğinden gelen yazı ile "*doğudaki savaşı sona erdiren bir barış anlaşmasının imzalanması için 13 Kasım'da müzakereleri başlatmak üzere Lozan'a temsilciler gönderilmesi*" istenmiştir (BOA, 27.10.1922: 61/52; BOA, 29.10.1922:2311/18). Müttefiklerin önce Paris yahut Venedik üzerinde durmalarına karşın tarafsız bir yer olması gerekliliğinden hareketle Lozan'da karar kıldıkları bilinmektedir ve bu nedenle gönderilen yazıya 30 Ekim'de Ankara'dan da olumlu yanıt verilmiştir. (İnönü, 1998: 84; Karacan, 2007:46-48). Öte yandan Amerikan basınında Ankara'nın Floransa veya Paris'e sıcak baktığı ve Lozan'ı istemediğine dair haberler de çıkmıştır (The Chicago Tribune, 31.10.1922: 1). Bunun nedeni Cemil Bilsel'in de ifade ettiği üzere Lozan'ın o süreçte Türkiye'de bıraktığı intibanın pek de iç açıcı olmamasına bağlanabilir. Öyle ki "*Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde toplanan hava, dünya harbi vesilesi ile bütün dünyada, haksız yere Türklük aleyhine karar almıştı. İsviçre ve onun içinde Lozan bunun tekasüf ettiği bir merkezdi... Lozan'da oturan Rumlar, Ermeniler Lozan'ın havasını Türklük aleyhine çevirmişlerdi*" şeklinde Lozan'daki Türk algısını ortaya koyan Bilsel, Avrupa'daki bu merkezde tüm ülkelere ve hatta tarihe karşı mücadele edecek ve kazanacak ismin belirlenmesinin büyük önem taşıdığına da değinmiştir (Bilsel, 1998:2-3). Esasen Milli Mücadele süreci içinde zaman zaman karşılaşılan fikir ayrılıkları, Lozan'a gönderilecek heyetin başkanının belirlenmesinde de ortaya çıkmış ve sonraki senelerde yaşanacak ayrılıkların bazı sebepleri bu konu dahilinde şekillenmiştir. Kimin görevlendirileceği sorusuna cevaplar ise Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Yusuf Kemal Bey üçgeninde aranırken nihai karar Mudanya Mütarekesi'nde Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa'dan yana olmuştur.

Mudanya Mütarekesi'nin imza edilmesinin ardından barış görüşmelerine kimlerin katılacağına dair konuşmaların giderek arttığı Ankara'da, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf (Orbay), Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Rıza Nur Beylerin üyeliğine tabii bakıldığını ifade eden TBMM Reisi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, böylesi kulis çalışmalarına² karşı kendisinin İsmet (İnönü) Paşa'nın başkanlığındaki bir heyete daha sıcak baktığına dikkat çekmektedir³. Bu doğrultuda Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa ile birlikte Bursa'da bulunan İsmet Paşa'yı ziyarete giden Mustafa Kemal Paşa, beraberinde Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım (Özalp) Paşa'dan ayrı Kazım Karabekir ile Refet (Bele) Paşaları da götürmüştür. Bursa'da, Mudanya'da nasıl bir yol izlediği hakkında İsmet Paşa'yla görüşmelerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmaların ardından nihai kararını vererek Lozan'a gidecek heyete İsmet Paşa'nın başkanlık etmesini uygun

² Vekiller Heyeti'nde Rauf Bey başkanlığında Yusuf Kemal ile Rıza Nur Beylerin katılımıyla ve askeri danışmanlarla desteklenmiş bir heyetin konferansa gönderilmesinin konuşulduğunu ancak bir karara varılmadığını söyleyen Kazım (Özalp) Paşa, Bursa'da İsmet Paşa'nın uygun görülmesiyle Rauf Bey başkanlığındaki heyetten vazgeçildiğine, aslında Rauf Bey'in konferansa gitmeye çok da istekli olmadığına değinmektedir. Bkz. Özalp, 2020: 237. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ise TBMM'de çoğunluğun Rauf Bey'i istemesine karşın diğer ülkelerin başbakanlarını konferansa göndermek istemedikleri için Rauf Bey'in heyet başkanlığına uygun görülmediğini belirtmektedir. Bkz. Cebesoy, 2007: 157-158. Heyette yer alacak Rıza Nur Bey ise Yusuf Kemal Bey'in kendisiyle konuşarak heyete başkanlık etmek istediğini ama Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fethi (Okyar) Bey'i düşündüğünü söylediğini aktarmaktadır. Kendisinin olamayacağını anlayınca Yusuf Kemal Bey'in Vekiller Heyeti'nde Rauf Bey'i başkan olarak göstermesine de değinen Rıza Nur, İsmet Paşa'nın ilk önce askeri müşavir atandığını, ancak Mustafa Kemal Paşa ile konuşarak başkanlığa Rauf Bey yerine İsmet Paşa'yı önerdiğini söylemektedir. Bkz. Rıza Nur, 2015: 21-23.

³ Bu süreçte Halide Edip (Adivar) Hanım, İsmet Paşa'ya gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştır: "...*Büyük Paşanın gidemeyeceği bir diyarda olursa konferansta mutlak sizin bulunacağınızı herkes zan ve temenni ediyor. Mudanya Konferansındaki muvaffakiyetiniz hariçte olduğu gibi dahilde de çok takdirle, minnetle tekrar ediliyor...*" Bkz. İnönü Arşivi, ? . 10. 1922. (Gün olarak sadece cuma belirtilmiştir. Mudanya Mütarekesi'nden sonra, İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili seçilmesinden önce yazıldığı için mektubun 13 veya 20 Ekim 1922 tarihli olması gerekir.)

görmüştür⁴. Henüz kendisine bilgi vermeden Yusuf Kemal Bey'e çektiği gizli telgrafla Hariciye Vekilliğinden ayrılıp İsmet Paşa'nın bu mevkiye gelmesi için destek vermesini istemiştir. Yusuf Kemal Bey ile Ankara'da gerçekleştirdiği konuşmalardan dolayı problem teşkil etmeyeceğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, akabinde İsmet Paşa'ya oldu-bitti şeklinde durumu açıklamıştır. Her ne kadar İsmet Paşa, asker olması hasebiyle bu karardan affını istemişse de Mustafa Kemal Paşa'nın rica değil emirde bulunmasıyla Lozan'a gidecek heyetin başına geçmeyi kabul etmek durumunda kalmıştır (Atatürk, 2016: 541-542). Yaşanan gelişmelere İsmet Paşa yönünden bakıldığında, bu süreçte yakın arkadaşı Kazım Karabekir ile görüşmelerde bulunduğu görülecektir. İsmet Paşa, öncesinde askerin katılmamasını istemekle beraber Karabekir Paşa'nın Rusların da katılacağı konferansa tıpkı Gümrü'de olduğu gibi kendisinin başkanlık etmesinin doğru olacağını söylediğini belirtmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın fikrini öğrendiğinde ise mevcut Hariciye Vekilinin gitmesinin doğru olacağını söyleyen İsmet Paşa, Yusuf Kemal Bey'in de kendisinin gitmesini uygun gördüğünü öğrenmiştir. Bu görevi almak istemediğini açıkça belirtmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın zorunlu tutması ile kabullenen İsmet Paşa, nihayetinde Bursa'dan Ankara'ya geçmiş (İnönü, 2018: 313-315; Karabekir, 2020: 823), 26 Ekim'de istifa eden Yusuf Kemal Bey'in yerine vekaleten Rıza Nur Bey tarafından yürütülen Hariciye Vekilliğine seçilmiştir (TDA, 26.10.1922: 36080/142533/24; TDA, 30.10.1922: 36080/142533/21; Şimşir, 1996: 166). İsmet Paşa yeni görevindeki ilk diplomatik temasını SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Semiyon Ivanoviç Aralov ile gerçekleştirmiş, 31 Ekim günü üç buçuk saat süren birinci görüşmede Boğazlar meselesi ve konferansa Rusların katılıp katılmayacağı üzerinde durulmuştur. Misak-ı Milli'ye ve Ruslarla dostluklarına dikkat çeken İsmet Paşa, bu buluşmanın ardından 5 Kasım'da Aralov ile ikinci defa görüşmüştür. Bu görüşmede ise Saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul'un yeni durumu, Müttefiklere karşı sergilenen tutum ve Rus mülteciler konuşulmuştur (Aralov, 1997:225-229).

Oldukça hızlı gelişen bu süreçte 31 Ekim 1922'de yaşanan bir diğer hadise de Lozan Konferansı'na gidecek heyetin belirlenmesi olmuş; İsmet Paşa'yla beraber Lozan'da görev yapacak diğer isimlerin de titizlikle seçilmesine çalışılmıştır. İcra Vekilleri Heyeti'nin bu tarihte yaptığı toplantıda alınan kararlar ilgili düzenlenen talimatnameden yola çıkarak Lozan Sulh Konferansı için oluşturulan Heyet-i Murahhasa'nın başkanlığına Hariciye Vekili ve Edirne Mebusu İsmet Paşa'nın getirildiği, heyette ayrıca Sıhhiye Vekili Dr. Rıza Nur ile eski İktisat Vekili Trabzon Mebusu Hasan Hüsnü (Saka) Bey'in yer aldığı görülmektedir. Heyet-i Müşavere için Adana Mebusu Zekai (Apaydın) Bey, Saruhan Mebusu Celal (Bayar) Bey⁵, Diyarbakır Mebusu Zülfi (Tigrel) Bey, Burdur Mebusu Hukukçu Veli (Saltık) Bey, Dersaadet'ten Hilal-i Ahmer ikinci reisi Hamid (Hasançan) Bey, Hariciye Hukuk Müşaviri Münir (Erteğün) Bey, Burdurlu Mustafa Şeref (Özkan) Bey, Adliye Müsteşarı Tahir (Taner) Bey, Maliye Heyeti Teftişye Reisi Şefik (Başman) Bey, sabık Nafia Müsteşarı Muhtar (Çilli) Bey, Seniyyüddin (Başak) Bey, Umur-u Siyasiye Müdürü Hikmet (Bayur) Bey, Darülfunun'dan Mustafa Zühtü (İnhan) Bey, sabık Mülkiye Müfettişlerinden Şükrü Kaya Bey⁶, Daire-i Bahriye Müdürü Şevket (Doruker) Bey, Erkan-ı Harp Kaymakamı Tefvik (Bıyıklıoğlu) Bey uygun görülürken⁷ heyetin umumi katipliğini Reşid Safvet (Atabinen) Bey üstlenmiştir. Katip ve mütercim olarak da İstanbul'dan Hüseyin (Pektaş) ve Rifat Beyler, Hariciye'den Celal (Arar), Süleyman Saip (Kıran) ve Mehmed Ali (Balin) Beyler ile altı zabıt belirlenmiştir. Ayrıca Maliye Mutemedi ve altı nefer de heyette görev

⁴ Kazım Karabekir Paşa, 19 Ekim 1922'de Bursa'daki görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini konferans heyetinin başkanlığına getirmemesini şöyle anlatmıştır: "Sulh heyetimize baş murahhas olarak seni gönderemem. Çünkü kafanla hareket edersin. İsmet Paşa'yı göndereceğim. Çünkü sözümünden çıkmaz dedi. Ben de Gümrü ve Kars Sulh Heyetleri Baş Murahhaslığını da emrinizle kabul etmiştir. Avrupa'ya da gönderseniz Türkiye'nin biricik diplomatının bir ordu kumandanı olduğu manzarası arz edeceğinden yeni murahhas tayini uygundur dedim." Bkz. Karabekir, 2020: 822.

⁵ Celal Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından silah alımı için Roma ve Berlin'e gönderilen heyete dahil edildiğinden kendisinin Lozan Konferansı'na katılımı daha sonra olmuş, ilk günler görüşmelerde bulunamamıştır. Bkz. Bozdağ, 2005: 26.

⁶ Şükrü Kaya Bey, konferansın başlamasından beş gün sonra İzmir Belediye Başkanlığına getirilmiştir. Bkz. OA, 25.11.1922: 62/52.

⁷ Müşavirler arasına İsmet Paşa'nın isteği üzerine 7 Kasım 1922'de Devletler Hukuku Profesörü Nusret (Metya) Bey de dahil edilmiştir. Bkz. CA, 07.11.1922: 6/35/7.

almıştır (CA, 31.10.1922:6/34/7; İnönü Arşivi: 31.10.1922). Heyetin basın danışmanlıklarına Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Yahya Kemal (Beyatlı) Beyler getirilirken konferansın ilk döneminde Lozan'da Fuat (Ağralı), eski Maliye Nazırı Cavit Bey, Hayım Naum ve Baha (Kaytar) Beylerin de danışmanlar arasında yer aldığı, Ali (Türkgeldi), Cevat (Açıkalın), Saffet (Sav), Nihat Reşat (Belger), Atıf (Esenbel) ve Sabri (Artuç) Beylerin de yukarıda adı geçenlerin yanı sıra katiplik yaptığı bilinmektedir (Tural, 2003: 9). 31 Ekim'de belirlenen heyet önce 2 Kasım 1922 tarihli gizli oturumda kabul edilmiş ve yapılacak ödeme belirlenmiş, akabinde de ertesi gün TBMM'de görüşülerek alınan karar onaylanmıştır (TBMMGCZ, 02.11.1922: 1003-1004; TBMMZC, 03.11.1922:377-378). Buna göre İsmet Paşa ile beraber tüm heyet için ayrılacak ödemeler şu şekilde belirlenmiştir:

“1. Avrupa'da Lozan Sulh Konferansı'na azimet edecek olan Heyet-i Murahhasa Reisi ve Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleriyle Heyet-i Murahhasa azasından Sıhhiye Vekili Dr. Rıza Nur Beyefendi ve refakatlerindeki müşavir ve katiplere ve diğer memurine İzmit'e kadar alel-usul azimet ve avdet harcırah ita olunur.

2. Huduttan itibaren murahhaslara yevmiye 16'şar, müşavirlerle başkatibe 8'er, katiplerle sair memurine 6'şar ve maiyet memurlarına 2'şer buçuk İngiliz lirası yevmiye ita olunacaktır.

3. Huduttan itibaren cümlesinin yol masrafları, masarif-i hakikiye üzerine tesviye olunacaktır.

4. Heyet reisinin ikametine ve muamelat-ı resmîyeye ait isticar ettiği daire masrafı, tahakkuku üzerinden tesviye olunur.

5. Murahhaslar için maktuan 150'şer ve müşavirlerle başkatip için 100'er ve diğer memurin ve efrad için 50'şer İngiliz lirası elbise bedeli verilir.

6. Masarif-i muhabere ve vesaik tabı ve ihzarı ve ziyafet ve hediye ve propaganda vesair buna mümasil masarif, evrak-ı müsbiteye rabtı mümkün olabilenler evrak-ı müsbita ile teyit edilmek üzere reisin emri ile sarf edilecektir.

7. Balada altı maddede ta'dad olunan meblalığı 338 senesi Hariciye bütçesine vaz'ı, Büyük Millet Meclisi'nce Teşrinisani 338 tarihinde kabul olunan 300 bin lira tahsisattan sarfa heyet reisi mezundur...”
(CA, 31.10.1922:6/34/7).

Savaştan yeni çıkmış bir milletin kendilerini temsilen Avrupa'ya gidecek heyete ne kadar ödeme yapabileceği ile ilgili yapılan görüşmelerin neticesinde alınan kararların ardından hazırlıklara başlayan İsmet Paşa ve heyeti, Lozan'a gitmek üzere üçüncü gün Ankara'dan ayrılmıştır.

Resim 1. Lozan Konferansı'na Gidecek Heyetin Başkanlığına Getirilen Hariciye Vekili İsmet Paşa

Kaynak: (Anadolu'da Yenigün, 04.11.1922: 1).

2. İSMET PAŞA'NIN ANKARA'DAN LOZAN'A SEYAHATI VE BU SÜREÇTE YAŞADIĞI GELİŞMELER (5-12 KASIM 1922)

Lozan Konferansı için görevlendirilen heyetin Ankara'dan 4 Kasım günü ayrılacağına dair haberler çıkmışsa da (Anadolu'da Yenigün, 04.11.1922:1) yolculuk 5 Kasım 1922 günü gerçekleşmiş ve fakat planda bazı değişikliklere gidilmiştir. Öncelikle Ankara'dan İzmir'e saat 13.00'te hareket edip⁸ buradan bir Fransız askeri gemisiyle Marsilya'ya ve Marsilya'dan da Lozan'a ulaşılması uygun görülmüştür. Ancak bunun uygulanmadığını söylemek gerekir (Hakimiyet-i Milliye, 03.11.1922:1; Hakimiyet-i Milliye, 05.11.1922:2). Lozan Heyetinin gidiş güzergahının değişmesinin ve deniz yoluyla değil de demiryoluyla gidilmesine karar verilmesinin nedeni saltanatın kaldırılmasıyla alakalıdır. Zira saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul'daki olanakların kullanılabilir hale gelmesiyle Lozan'a buradan hareket etme imkanı doğmuştur. Bu bağlamda da yine aynı gün ancak bu defa akşam beş buçuk treniyle heyet İzmir'e değil, İstanbul'a gönderilmiştir. Üç vagonlu özel bir trenle Ankara'dan hareket edenler arasında İsmet Paşa⁹ başta olmak üzere Rıza Nur ve Hasan Hüsnü Beylerin yanı sıra müşavirlerden Diyarbakır Mebusu Zülfü, Burdur Mebusu Veli, Adana Mebusu Zekai, Umur-u Siyasiye Müdürü Hikmet, Hukuk Müşaviri Münir, Maliye Heyet-i Teftişiyesi Müdürü Şefik, Mühendis Muhtar, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Tevfik, Süvari Binbaşlarından Atıf ve Sabri, Bahriye Dairesi Reisi Şevket, Hariciye Memurlarından Mehmet Ali, Süleyman Saip ve Celal Beyler de yer almıştır. Karaköy'de aktarma yapacak trenin gecikmeden İstanbul'a ulaşabilmesi için Bilecik'te şimendifer hazır bulundurulmuş ve böylece 7 Kasım Salı günü heyetin İstanbul'da olması planlanmıştır (Hakimiyet-i

⁸ Yabancı basında da Türk Heyetinin İzmir yoluyla Lozan'a geleceği bilgisi verilmiştir. Bkz. Le Matin, 1 Kasım 1922: 3. The Chicago Tribune, 1 Kasım 1922, s. 1.

⁹ Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın askeri bir faaliyetten dolayı kendileriyle Ankara'dan yola çıkmayıp Eskişehir'de trene bindiğini ve Ankara'dan da gece yarısı ayrıldıklarını söylemektedir. Bkz. Rıza Nur, 2015: 31.

Milliye, 06.11.1922:1; Aralov, 1997:229). Hazırlanan plan, İzmit'teki programlar nedeniyle aksamış olsa da tarihte değişiklik olmamış ve belirlenen günde heyet İstanbul'a ulaşmıştır.

Askeri tedbirlerle Karaköy-Bilecik arasındaki mevcut köprü'nün kaldırılması¹⁰ sebebiyle Karaköy İstasyonu'nda trenden inmek zorunda kalan heyet, otomobillerle Bilecik İstasyonu'na geçmiştir. Bir askeri kıta ve Bilecikli taraflardan karşılanan Lozan Heyeti, İstanbul'dan 15.30'da gelen trenle Bilecik'ten alınarak İstanbul'a götürülmüştür. Yolculuk esnasında Sapanca'da gazetecilerle röportaj yapan İsmet Paşa, Boğazlar, Yunan tahribatı, azınlıklar ile ilgili açıklamaların ardından Lozan'da barış şartlarının dayanak noktasını “*Bizim uğrunda yıllardan beri her türlü fedakarlığa katlandığımız gayelerimiz çok mütevazı ve çok haklıdır. Bu gayeler iki kelime içindedir: Misak-ı Milli*” şeklinde izah etmiştir (Karacan, 2007:63-64; İnönü, 2018:318-319). 6 Kasım'da akşam üzeri İzmit'e geçen ve özel bir törenle Nurettin Paşa tarafından karşılanan heyet, aynı günün akşamı İzmit Belediyesi'nin hazırlamış olduğu yemeğe katılmıştır. Bu yemekte heyetten ayrı Fransız Miralay Mojen ile İstanbul'dan gelen gazeteciler de yer almış, yaklaşık 20 kişinin katıldığı yemekte Ali Kemal meselesi üzerinde durulmuştur. Lozan Heyeti, 7 Kasım sabahı saat dört civarında İzmit'ten ayrılmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 08.11.1922:3; Rıza Nur, 2015:31-33). Derince, Yarımca ve Hereke'de de halkın büyük tezahüratıyla karşılanan heyeti Pendik'te karşılamaya gelen ise İstanbul Mümessili Hamid Bey olmuştur. Pendik'te Hıristiyan vatandaşlarla din görevlilerinin de yer aldığı kalabalık, Kartal'da da devam etmiş; İsmet Paşa burada “*benim için çocukları üşütmeyin*” uyarısında bulunmuştur. Bostancı'da “*memleketi ve milleti kurtardınız, Allah razı olsun*” sözlerine karşılık İstiklal Şehitleri için dua edilmesini isterken Göztepe'de daha iyi olunacağını, çekilen çilelerin unutulacağını söylemiştir (Karacan, 2007: 64; Hakimiyet-i Milliye, 09.11.1922:1). Tren yolculuğunun sona erdiği Haydarpaşa'da yoğun yağmura ve soğuğa rağmen “*Refet Paşa ve maiyeti, kalabalık bir halk kitlesi, Tıbbiye, Baytar ve diğer bütün mektepler*” tarafından ve “*yaşa İsmet Paşa*” sesleriyle karşılanan heyet, Bahriye Nezareti'nin “*İhsan*” ve “*Nil*” istibotları ile Sirkeci'ye, oradan da otomobillerle Şark Mahfeline geçmiştir (Karacan, 2007:64; Hakimiyet-i Milliye, 09.11.1922:1; Anadolu'da Yenigün, 09.11.1922:1). Bilecik'ten İstanbul'a kadar halkın yoğun ilgisiyle karşılanan İsmet Paşa'ya gösterilen bu alaka İstanbul'dan ayrılmasına değin devam etmiştir.

İsmet Paşa, İstanbul'da kaldığı iki gün boyunca Refet Paşa'nın İstanbul'daki karargahı olan Şark Mahfelinde konaklamıştır. Buraya geçtiği gün de kendisi ve beraberindeki heyet, şiddetli esen poyraz ve yağın yağmura rağmen yoğun bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. İsmet Paşa, burada balkondan halka seslenerek “*rica ederim hava soğuk üşüyorsunuz, zahmet etmeyiniz teşekkür ederim*” demek zorunda kalmıştır. Gelen heyet için Pera Palas'ta yer ayarlandığını belirten Rıza Nur Bey anılarında İsmet Paşa'nın burada kaldığını, kendisinin ise eşiyile beraber, o da heyette bulunan, baldızının eşi Reşit Safvet Bey'in evine geçtiklerini belirtmektedir. 8 Kasım günü yaşanan gelişmelere bakıldığında Darülfünun'da İsmet Paşa ve heyet için öğle yemeği, Fatih Belediyesi tarafından da İstanbul adına resmi bir akşam yemeği organize edildiği görülmektedir (Hakimiyet-i Milliye, 09.11.1922:1; İnönü, 2018:319; Rıza Nur, 2015:34). Darülfünun'un ardından İsmet Paşa, aynı gün önce anne ve babasıyla yaşadığı, evlendikten sonra da Mevhibe Hanım'la oturduğu Süleymaniye Mahallesi'ne de uğramıştır. 7-8 Kasım gecesi General Harrington ile görüşen İsmet Paşa, 8 Kasım'da ise “*komiserlerle*” görüşüğünü ve İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold'un konferansın ertelenebileceğini söylediğini günlüğüne not düşmüştür. İsmet Paşa aynı gün İsveç Elçisi ile de görüşmüştür (Coşkun, 2020:43; İnönü, 2020:46). İsveç Elçisi Gustav Oscar Wallenberg'le yapılan konuşmada ekonomik konular ve ABD ile ilişkiler üzerinde durulduğu görülmektedir. Nitekim İsmet Paşa, Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta, İsveç Elçisinin konuşmalarından hareketle banker olan ailesinden ya da ilişkili olduğu bir Amerikan kuruluşundan borç

¹⁰ Gerek bu köprü'nün gerekse Bilecik-Vezirhan arasındaki köprü'nün eşkiya tarafından zarara uğratıldığına dair bkz. OA, 17.01.1922: 38/20.

alınmasını istediği hissine kapıldığını yazmıştır. Her ne kadar Wallenberg, İsmet Paşa'ya Türkler lehine propaganda yaptığını söylese ve kendisi Türk dostu olarak lanse edilse de (Şimşir, 2019:102) İstanbul'daki bu konuşma bağlamında İsveç Elçisinin Amerikan yanlısı bir tutum içinde olduğu da görülmektedir.

İsmet Paşa aynı gün akşam yemeğinde yaptığı konuşmasında ise bir an önce barış yapmak istediklerini ve sözleşmelere uydıklarını söylemiştir. Sözleşmelerden kastının Fransa'yla imzalanan "Ankara İtilaf Mukavelesi" olduğunu belirten İsmet Paşa ayrıca, hatıralarında da değindiği üzere detaya inmeden TBMM'nin yapmış olduğu ve yapacağı sözleşmelere dikkat çekerek halkı sakinleştirmeye çalışmıştır (İnönü, 2018:319). İki günlük İstanbul programının sonrasında, 9 Kasım 1922'de sabaha karşı Sirkeci Tren İstasyonu'ndan heyetiyle birlikte yola çıkmıştır. Lozan Heyetini uğurlayanlar arasında Darülfünun öğrencileri de yer almış ve İsmet Paşa'ya Lozan Anlaşması'nı imzalamak için altından bir tüy kalem hediye etmişlerdir (Le Petit Parisien, 10.11.1922:3). Yolculuğun başlamasından önce konferansın tehir edilebileceğine yönelik söylentiler çıkmışsa da heyet, Lozan takvimine sadık kalmayı yeğlemiş, fakat yaşanan gelişmeler söylentilerin doğruluğunu göstererek takvimde aksamalara yol açmıştır.

Gecikmeye yönelik söylentilerin yanı sıra İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold da İstanbul'daki görüşmeleri esnasında İsmet Paşa'ya İngiltere'deki seçimler dolayısıyla konferansın açılış tarihinin gecikebileceğini söylemiştir ancak Türk Heyetinin programını değiştirmedeği görülmektedir (İnönü, 2020:46). Fransız Fevkalade Komiseri General Pelle ile de görüşen İsmet Paşa, ona da Lozan görüşmelerinin bir an önce başlaması gerektiğini açıkça ifade etmiştir (Le Matin, 10.11.1922:3). Dolayısıyla gecikme yaşanacak olsa bile programın değiştirilmemesinde İsmet Paşa'nın şüpheli tutumunun etkisinin olduğu söylenebilir. İsmet Paşa'ya göre konferans tarihinin belirlendiği süre zarfında İngiltere'deki seçimlerin dikkate alınmamış olması veya alındı ise de bunun önemsenmemesi gibi bir durum söz konusudur. Öyle ise şu an da görüşmelerin başlamasının ertelenmemesi gerekirdi. Kısaca öncesinde önemsenmeyen bir durumun daha sonra gerekçe olarak sunulması yersizdi. Başka bir amaç söz konusu olabilirdi ve dolayısıyla kendilerine verilen tarihe riayet ederek yola çıkmak en doğrusuydu ki bu düşüncelerle heyetin yolculuğu başlamıştır (Bilsel, 1998:11). Öte yandan İsmet Paşa, İstanbul'da iken General Harrington ile görüştüğünü, kendisine konferansın gecikeceğine yönelik bir açıklama yapmadığını da söylemektedir (İnönü, 2018:320). Ancak günlüğüne yazdıkları göz önünde bulundurulacak olursa Harrington'ın net olmamakla beraber bununla ilgili konuştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 6 Kasım tarihli Anadolu'da Yenigün gazetesinde konferansın 20 Kasım'a kalacağına dair bir haber yer almıştır (Anadolu'da Yenigün, 20.11.1922:1). Le Petit Parisien'in 8 Kasım tarihli baskısında da İngiltere'nin konferansın açılışının 27 Kasım'a ertelenmesiyle ilgili bir teklifte bulunduğu yönelik bir haber vardır. Aynı haberde konsey başkanının konferansın belirlenen tarihte toplanmaması durumunda Türkler ile Müttefik Devletler arasında gerginliğin ve ciddi hadiselerin olabileceği görüşü de yazılmıştır. Esasen seçimlerden ayrı İstanbul'da yaşanan gelişmeler nedeniyle İngiliz Büyükelçi, Fransız Başbakan Poincaré'den¹¹ konferansın ay sonuna kadar ertelenmesini istemiştir (Le Petit Parisien: 08.11.1922:1). Nitekim bu dönemde Müttefiklerin İstanbul'u boşaltmalarına yönelik Ankara'dan gelen ısrarlar karşısında Batı'nın gergin olduğu bilinmektedir (Le Petit Parisien: 09.11.1922:1). Ayrıca Müttefiklerin İsmet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerini izlediği de görülmektedir. Örneğin Amerikan gazetesi St. Croix Avis'te çıkan ve 10 Kasım'da Londra'dan gönderilen bir haberde değinildiği gibi "Milliyetçi Hariciye Vekili İsmet Paşa" İstanbul'daki çalışmalarıyla elini güçlendiren bilgiler edinmiş ve bununla ilgili Fransızlar bir rapor hazırlamıştır (St.

¹¹ Hakimiyet-i Milliye'ye göre Fransa ile İtalya da konferansın ertelenmesini uygun görmemiş, İngilizler ise konferans öncesinde aralarında konuşabilmek adına tarihin ileriye alınmasını istemiştir. Bkz. Hakimiyet-i Milliye, "Lozan Konferansı Tehir Etmemelidir", 13 Kasım 1922, s. 1.

Croix Avis, 15.11.1922:1). İsmet Paşa'nın Batı'ya karşı tutumu ise 5 Kasım tarihinde Hamid Bey aracılığıyla İşgal temsilcilerine gönderdiği şifahi önergede dikkat çektiği üzere İtilaf Devletleri kıtalarının İstanbul'da durmalarının gereksizliği ve imkansızlığı şeklindedir (TBMMGCZ, 06.11.1922:1012). Öyle ise Müttefiklerin, mevcut durumu kendileri için uygun hale getirinceye değin ertelemek ve belki de konferansın iptaline gitmek gibi bir düşünce içinde olabilecekleri fikrinden hareketle Türk heyetinin bir an önce yola çıktığı söylenebilir. İlaveten Ankara'ya ya da İsmet Paşa'ya konferansın ertelendiğine dair resmi yollarla verilmiş bir bilgi de bulunmamaktadır. Söylentilerle hareket edilebilecek bir süreçte olmayan Türk Heyeti, bu doğrultuda Lozan yolculuğunu başlatmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere tüm söylentilere karşın İsmet Paşa başkanlığındaki Lozan Heyeti, 9 Kasım 1922 Perşembe günü Simplon-Orient Ekspresi ile İstanbul'dan hareket etmiştir (İkdam: 09.11.1922:1; The Chicago Tribune, 11.11.1922:1). Üç gün süren tren yolculuğu esnasında, İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine gönderdiği telgraftan ve günlüklerinden anlaşıldığı üzere, 10 Kasım'da Sofya'da Bulgaristan Dahiliye Nazırı ile Meclis Başkanı İsmet Paşa'yı karşılamaya gelmiştir. İki gün sonra ise Yugoslavya'dan geçerken Bulgaristan Başbakanı Aleksandr Stambuliyski trene binmiştir. İsmet Paşa aynı gün Stambuliyski ile görüşmüştür ve bu konuşmada Balkan İttifakı fikrini gündeme getirdiği de görülmektedir. İstiklal Harbi sırasında Anadolu için Bulgaristan'daki Türklerin yardım toplamasına göz yuman Stambuliyski, Türk azınlığın Bulgaristan'da rahat ettiği nadir günlerin başbakanıdır. İsmet Paşa, Bulgar liderin Müttefik güçlerin baskılarından şikayet etmesi üzerine kendisine “*Lozan'da varlıklarını hissettirmelerini, hak sahibi olarak işgal kuvvetleri ile konuşacak bir tavır takınmalarını*” öğütlediğini söylemektedir. Ancak aldığı cevap “*biz sizin gibi değiliz*” olmuştur. İsmet Paşa'nın “*bezgin*” bir halde bulunduğuna dikkat çektiği Stambuliyski, 1923'te darbeyle düşürülüp öldürülmüş ve Lozan'ın imzalandığını görememiştir (Şimşir, 2019:102; İnönü, 2018:319; İnönü, 2020:47). İsmet Paşa, 37 arkadaşıyla yaptığı yolculuğuna devam ederken Milano'da The Daily News gazetesine de küçük bir röportaj vermiş, barışın kısa süre içinde yapılmasını istediklerine dikkat çekmiştir. Ancak bu temenninin kabul görmediği ve İngiltere'nin konferansın geç toplanmasına dair teklifinin Fransa tarafından kabul edildiği, 12 Kasım 1922 tarihinde Havas Ajansı tarafından geçilmiştir. Yapılan haberde gelişmeden Paris Temsilcisi Ahmet Ferit (Tek) Bey'in bilgilendirildiği de belirtilmiş, ayrıca Bern'e de haber gönderildiği ve İsmet Paşa'nın Lozan'a girmeden durumu öğrenmesine çalışıldığı söylenmiştir (Şimşir, 24.07.1973:4; Şimşir, 25.07.1973:4). Heyetin Lozan'a gelmesine değin gerçekliği tartışmalı olan konferansın tehiri meselesi, böylelikle netlik kazanmıştır. Bu durumun ardından Hariciye Vekili İsmet Paşa'yı Paris'e yapacağı yeni bir yolculuk ve konferans öncesi başlatacağı diplomatik temaslar beklemektedir.

3. İSMET PAŞA'NIN KONFERANS ÖNCESİNDEKİ PARİS VE LOZAN GÜNLERİ (12-20 KASIM 1922)

İstanbul'dan 9 Kasım sabahı heyetiyle beraber hareket eden Hariciye Vekili İsmet Paşa, üç buçuk gün süren yolculuğun sona ermesine az bir zaman kala konferansın belirlenen tarihte başlamayacağını le Matin gazetesi muhabiri Jules Sauerwein'den öğrenmiştir. Gazetede çıkan haberlere bakıldığında İsmet Paşa'nın 20 Ekim'de İzmir'de, akabinde 13 Kasım'da Lozan'da yapılacak toplantılar bağlamındaki gelişmelerden duyduğu rahatsızlığa dikkat çektiği görülmektedir. Sauerwein, askeri bir hassasiyetle zamanında geldiği İsviçre'de öğrendiği bu ertelemeyen dolayı Türk insanını ve askerini ateşkes süreci içinde bırakmanın yanlışlığından da söz etmiştir. Bu konuşmalar yaşanırken Lozan İstasyonu'nun belirlediğini ve istasyonda kalabalık bir polis grubunun bulunduğunu belirten gazete, Fransız Başkonsolos Tétreau'nun İsmet Paşa'yı Paris'e davet ettiğini yazmıştır. Muhabire göre İsmet Paşa yaşananlar karşısında şaşırılmış, endişeli, ıstıraplıdır ve kendini tuzağa düşmüş hissetmektedir. Sauerwein'in ifadesi, aslında İsmet Paşa'nın duygularını anlatmak adına oldukça yerindedir: “*Bu*

adamın bir ordusu, bir sorumluluğu var, ona barışın acil olduğunu söyledikten sonra şimdi beklediği müzakereler yerine, belirsiz hedeflere geziler teklif ediliyor ya da başka bir şekilde Lozan'da bir haftalık tatil!.. Ve o Ankaralı ve İstanbullu bekleyenleri düşünüyordu...” (Le Matin, 13.11.1922:1). Tüm bu gelişmeler ve duygular içinde, 12 Kasım 1922 Pazar akşamı saat 22.00'de Lozan'a inen Türk Heyeti'ni karşılayanlar arasında Türk Yurdu Derneği yöneticileri yer almıştır. İsmet Paşa, Tétréau'nun teklifini yorgun olduğu gerekçesiyle kabul etmeyerek delegeler ve genel sekreterle beraber Fransız ve Japon Heyetleriyle birlikte kalacakları Lozan Palas'a geçmiştir. Aynı günün akşamında hazırladığı beyannameyle delegelerinden yabancı basını takip etmelerini istemiş ve bu doğrultuda kimin hangi gazeteyi izleyeceği de belirlenmiştir. Müşavirlerle katipler kalmak için Hotel de la Paix'e geçerken İsmet Paşa'ya Lozan Palas'ın beşinci katındaki 210 numaralı oda tahsis edilmiştir. Yaşananları daha net anlayabilmek adına diplomatik temsilci arayışı içine giren İsmet Paşa'nın yöneldiği yer Fransa olmuştur. Çünkü bu dönemde TBMM'nin İsviçre'de temsilciliği henüz yoktur. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin Bern Maslahatgüzarlığı'nın da İstanbul Hariciye Teşkilatı on gün önce lağvedildiğinden dolayı resmiyeti kalmamıştır. Bu bilinçle İsmet Paşa, TBMM'nin Paris temsilcisi Ahmet Ferit Bey ile görüşmeyi doğru bulmuştur. Buradan hareketle konferansın ertelenme nedenlerini, şu durumda Paris'e gitmesinin uygun olup olmadığını, Fransa'nın İngiltere ile temaslarını öğrenmek amacıyla İsmet Paşa, Ahmet Ferit Bey'i Lozan'a davet etmiştir (Karacan, 2007:70; Şimşir, 25.07.1973:4; Şimşir, 2019:104).

Tablo 1. Türk Delegelerinin Takip Edeceği Gazeteler

İsim	İzleyeceği Gazeteler
Münir Bey	Times
Şevket Bey	Daily Chronicle
Hüseyin Bey	Daily Telegraph, Morning Post
Cevad Bey	Daily Herald, Daily Mail
Muhtar Bey	Petit Parisien
Veli Bey	Débats, Echo National
Şeref Bey	Journal
Tahir Bey	Le Matin
Reşit Safvet Bey	Echo de Paris
Hikmet Bey	Temps
Celalettin Bey	Humanité
Safvet Bey	Action Française
Zühtü Bey	Rusça gazeteler
Şükrü Bey	İtalyanca gazeteler
Tevfik Bey	Almanca gazeteler

Kaynak: (Şimşir, 2019: 104).

Belirtmek gerekir ki Ahmet Ferit Bey, İsmet Paşa'ya 12 Kasım'da acele telgraf çekerek konferansın ertelendiğini haber etmiş ve Lozan'da hiç durmayarak doğrudan Paris'e gelmesinin yerinde olacağını söylemiştir (Şimşir, 2019:103). Ancak aynı tarihte Lozan'a ulaşan İsmet Paşa temkinli davranarak direkt Paris'e gitmemiş, gerek Paris temsilcisi Ahmet Ferit Bey'i gerekse Roma temsilcisi Celalettin Arif Bey'i Lozan'a çağırmıştır. Ahmet Ferit Bey'in gelmesinden önce, 13 Kasım tarihinde de bir basın toplantısı düzenlemiştir. İsmet Paşa bu toplantıda Türkiye hakkında çıkan bazı yalan haberler üzerinde durmuş, barış yanlısı olduklarını, savaşın bitirilmesi için araya giren Fransa'nın teklifiyle askeri hareketi durduklarını söyleyerek konferansta “*hür ve bağımsız Türk vatani*” temelinde hareket edeceklerini belirtmiştir. “*Türk Milliyetçilerini Batı dünyasının gözünde aptallaştırmaya yönelik organize bir çabanın olduğunu*” söyleyen İsmet Paşa, “*Rumlara toptan zulüm yapıldığı*” yalanıyla Türkleri kötülemeye çalışan Müttefiklere cevaben İzmir'e karşı yürütülen harekette kadınlarla çocukları

korudukları gibi can kaybını önlemek adına da çaba sarf ettiklerini dile getirmiştir. Aynı gün akşam üzeri İsviçre gazetesi La Tribune de Genève'nin muhabiri Tony Roche ile de görüşen İsmet Paşa konferansın neden ertelendiğinden ve yeni tarihin 20 Kasım olup olmadığına yönelik resmi bir bilgilendirme yapılmadığından bahsetmiştir. Barışın uzaklaşması durumunda yeniden savaş durumu doğduğu vakit bunun özellikle Avrupa'yı etkileyeceğine dikkat çeken İsmet Paşa, İsviçre'ye girdiklerinde Bern'de Fransa Büyükelçiliği ile Federal Saray'dan konferansın belirtildiği tarihte başlayacağına dair haber aldığını ama Lozan'a girerken tehirlilgisinin geldiğini söylemiştir. Neticede verilen sözde durulmamıştır ve İsmet Paşa ne yapılması gerektiğini Paris'ten 13 Kasım akşamı gelen Ahmet Ferit Bey'le 14 Kasım Salı gününün sabah üçüne kadar yaptığı görüşmeler neticesinde belirlemiştir (Hakimiyet-i Milliye, 15.11.1922:1; St. Croix Avis, 17.11.1922:3; Şimşir, 26.07.1973:4-7).¹²

14 Kasım günü Ankara'ya gönderdiği telgraftan anlaşıldığı üzere Müttefiklere konferansın neden ve hangi tarihe ertelendiğine dair resmi bir tebligatta bulunulmasını içeren bir yazı gönderen İsmet Paşa, Curzon ile Poincaré'den gelen yanıtla Müttefik ülkelerin bazılarının gerekçelerinden dolayı ertelenen konferansın kasım ayının 20'sinde başlayacağına dair resmen bilgilendirilmiştir. Ankara'yı bu konuyla ilgili haberdar eden İsmet Paşa, İngiltere'nin diğer ülkelerle konferans öncesinde istekleri doğrultusunda görüşmelerde bulunduğunu, Fransızların kendisiyle görüşmek için çaba sarf ettiklerini, basınla ilişkileri sıkı tuttuklarını ve Paris'e gideceğini de yazmıştır (Şimşir, 2019: 103-104). Bu arada Müttefiklere gönderdiği notada barışın askıya alınmasının Türk milletinin daha uzun süre fedakarlık etmesine ve zahmete katlanmasına neden olacağından, Türkiye'nin iyi niyetli olmasına karşın istenmeyen sonuçlar doğurabileceğinden bahsettiğini de Rauf Bey'e iletmiştir. Ertesi gün bu nota Meclis'te Rauf Bey tarafından okunmuştur. Zor şartlar altında ve dar bir vakitte sırf barış yapılabilsin diye temsilcilerin belirlenen güne göre Lozan'a gönderildiği halde diğer devletlerin henüz gelmediğini söyleyen Rauf Bey, bu notayla barışı isteyen tarafın Türkler olduğunun bir kez daha dünyaya gösterildiğini ifade etmiştir (TBMMZC, 15.11.1922:523). 13 Kasım akşamı İsmet Paşa'yı otelde ziyaret eden Fransa'nın Bern Maslahatgüzarı Lacroix de dahil, İsviçre'ye geldiğinden itibaren Paris'e yönelik devamlı davet tekliflerinde bulunulması üzerine 14 Kasım Salı akşamı 21.20'da Lozan İstasyonu'ndan Paris'e hareket edilmiştir. Bu seyahatte İsmet Paşa'nın yanında Ahmet Ferit Bey'den ayrı heyetin umumi katibi Reşit Saffet (Atabinen) Bey, hukuk müşaviri Münir (Ertegün) Bey, askeri uzmanlardan Albay Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey ile yaver Binbaşı Atıf (Esenbel) Bey de yer almıştır. Dokuz saatlik yolculuğun sonrasında ulaşılan Paris'te Crillon Otel'de ağırlanan heyete burada Nihat Reşat (Belger) Bey de dahil olmuş ve İsmet Paşa Paris günlerinde Ahmet Ferit ve Nihat Reşat Beyleri yanında buldurmaya özellikle özen göstermiştir (Şimşir, 27.07.1973:1; Coşkun, 2020:46). Ancak 12 Kasım tarihinde Hakimiyet-i Milliye'de çıkan bir haberde Lozan Heyeti'nin iki kısma ayrılıp ilk kısımdakilerin İsmet Paşa ile birlikte Paris'e gideceğinin, burada İstanbul'un durumuna yönelik görüşmelerde bulunup hazırlanan protokolün karşılıklı imza edileceğinin bilgisinin verildiğini de belirtmek gerekir. Haberde ayrıca Hamid Bey'in Marsilya'dan doğruca Paris'e geçip İsmet Paşa'ya katılacağı da yazılmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 12.11.1922:1). İsmet Paşa'yı Paris'e davet ederek belki de kendi lehlerine döndürmeyi düşünen Müttefiklere karşı İsmet Paşa da yaşanan gecikmeyi Türkiye açısından fırsata çevirmeye çalışmış, İngilizlerin öncülüğünde ertelenen konferans öncesinde Müttefikler nasıl kendi aralarında görüşmelerde bulunmaktaysa İsmet Paşa da diplomatik temaslar için Paris'e geçmiştir. Burada ABD'nin Türkiye-Fransa temasını değerlendirirken Fransa'nın imzaladığı anlaşmayla "*Yakın Doğu*" sorunu süresince Türklerle dost kalmasına ve Türk Milliyetçilerin de konferansta özellikle

¹² İsmet Paşa'nın aynı gün Ahmet Ferit Bey'le yaptığı bir başka görüşme daha olmuştur ki bu görüşmenin konusu İsmet Paşa'nın nasıl giyineceği hakkındadır: "...Lozan'a giderken ben diplomasiye ve sivil hayata girmiş oluyorum. Çizmeyi ayağımdan çıkarıp ilk defa sivil iskarpin giyiyorum. Diplomatlar arasındaki merasimi o kadar bilmiyorum ki, ilk günü Lozan'da öğle yemeğine incecğimiz vakit, ilk sorduğum sual ne elbise giyeceğiz idi... çok zeki ve çok değerli bir kimse olan Ferit Bey bana bu hususta fikir verdi..." Bkz. İnönü, 2018: 381.

Fransa'nın desteğini alabileceğini düşünmesine değinmesi açıkça belirtmese de rahatsız olduğunu hissettirmektedir (The Washington Times, 14.11.1922:2). Dolayısıyla İsmet Paşa'nın Paris'e gidecek olmasının uyandırdığı intibanın farklılık arz ettiği söylenebilir.

Resim 2. İsmet Paşa, Paris'te Fransız Başbakan Poincaré ile Görüşmesinin Ardından Dışişleri Bakanlığı'ndan Ayrılırken. (Daire içerisindeki fotoğraflar: solda Londra Temsilcimiz Nihat Reşat (Belger), sağda Paris Temsilcimiz Ahmet Ferit (Tek).

Kaynak: (Le Matin, 16.11.1922: 1).

15 Kasım 1922 Çarşamba günü sabaha karşı Paris'e gelen İsmet Paşa'yı ilk olarak Franklin Bouillon ziyaret etmiş, akabinde Münir Bey'le birlikte Poincaré'le görüşmüştür. Bir saat süren bu konuşmada İstanbul ile Boğazlar'ın tahliyesi, azınlıklar, sınırlar, kapitülasyonlar meselesi üzerinde durulmuştur. Kapitülasyonlar konusunda anlaşmazlık yaşandığını belirten İsmet Paşa, hatıralarında kapitülasyonlarının kaldırılmasının devletlerde “Çin'e kadar bütün şark milletlerini harekete geçireceği” endişesi yarattığını fark ettiğini yazmıştır. Adli kapitülasyonlar konusunda Poincaré'in zorladığını anlatan İsmet Paşa, bu meselenin çözülmemesi halinde barışın olmayacağına ısrar ettiğini, Fransız politikacının da buna karşılık geçici bir çözüm bulunabileceğini söylediğini vurgulamıştır (Hakimiyet-i Milliye, 19.11.1922:1; İnönü, 2018:323-324; Karacan, 2007:77). Poincaré ile süren 45 dakikalık görüşmesinin ardından temsilcilikte otuz üç kişinin katıldığı yemeğe icabet eden İsmet Paşa, saat 19.00'da ise kaldığı otelde bir basın toplantısı düzenlemiştir. Fransız gazetecilere “*haksız yere baştanbaşa yıkılmış ve barışa susamış bir ülkeden geldiklerini*” söyleyen İsmet Paşa, Fransa'nın tavsiyesiyle savaşı durdurduklarını, eylül sonunda başlayan görüşmelerde iki hafta içinde konferansın başlayacağına söz verildiği halde bu sözün tutulmadığını belirtmiştir. 150 bin kişilik Türk ordusu zaferin ortasında durdurulmuşsa da askerlerin silah başında beklediğinin bilinmesi gerektiğini ve bu bağlamda

konferansın 20 Kasım'da başlamasının gerekliliğini vurgulamıştır¹³. Basın toplantısının ardından bir tiyatro gösterisi izleyen İsmet Paşa, ertesi gün önce Poincaré'in iade-i ziyaretiyle güne başlamış, akabinde Bouillon ve Fransız Harbiye Nazırı Paul Painlevé ile Café de Paris'te öğle yemeğinde görüşmüştür. Bu görüşmede Atıf Bey de hazır bulunmuştur (Şimşir, 28.07.1973:4. Karacan, 2007:77). İsmet Paşa, Paris'te barış konferansına yönelik hareketliliğinin yanı sıra Türkiye'nin diplomatik temsilciliklerine yönelik bazı çalışmalar da gerçekleştirmiştir. Örneğin 16 Kasım 1922'de TBMM'nin Paris'teki temsilciliği ile ilgili işlerle meşgul olan İsmet Paşa, Londra, Bern, Brüksel, Lahey, Madrid, Kopenhag, Stockholm temsilciliklerini ve ABD'deki temsilcileri Paris'e bağlamıştır. Paris temsilciliği görevine Ahmet Ferit Bey devam etmiştir. İsviçre, Almanya ve Avusturya'daki temsilcilikleri ise Roma Elçiliğine bağlamıştır (Şimşir, 29.07.1973:4). Paris'te kendisini İtalya'nın yeni elçisi Baron Avezzana'nın da ziyaret ettiği İsmet Paşa, her ne kadar Fransızlar bir gün kalıp 16 Kasım Perşembe günü döneceğini düşünmüşlerse de, 17 Kasım akşamı Paris'ten ayrılarak Lozan'a geçmiştir (Le Progrès de la Côte-d'Or, 15 Kasım 1922:1; CA, 18.11.1922:101/653/6; Şimşir, Lozan Telgrafları I, s. 107). Paris'teki son gününde İsmet Paşa'nın Londra'da yayımlanan "*Muslim Standard*" adlı gazetenin müdürü Abdulkayyum Malik Efendi'yle görüştüğü de bilinmektedir ki İslam toplumlarında ses getiren bu uzun konuşmasının bazı kısımları şu şekildedir:

"...Siz ve sizin vasıtanızla bütün Müslümanlara şunu söyleyeyim ki biz eskisi gibi serbest bir İslam devletinin bütünlüğüne sarsılmaz bir itikat ile bağlı kalacağımız gibi bunu yalnız söylemekle iktifa etmeyerek ileride bir tehlike ile karşılaştığımız vakit bunu kanımızla müdafaa hazır bulunuyoruz. Türk milleti İslamiyet'in kolu ve kılıcıdır... Artık hilafet makamının dini olmayan maksat ve menfaatlerle kullanılmasına razı olmayacağız. Türk milleti yeni Kanun-ı Esasisini müdafaa etmek mesuliyetini almış olduğundan tabii olarak bekler ki dünyanın bütün İslam alemine söyleyiniz ki bu milli karar ve taahhütte ne bir şahsi menfaati ne bir siyasi ihtiras ve ne de şahsi bir maksat gizlidir... Türkiye Kanun-ı Esasisi hilafetin yani hür ve müstakil bir İslam devletinin menfaatlerini yürütmeye çalışacak ellere bütün müdafaa iktidarını vereceğini söylüyor. Bu halde hilafeti maddi desteksiz nasıl bırakmış oluruz. Türkiye hilafeti tutup duruyor. Hilafet Türk milletine veditir, emanettir. Türk milleti hür ve müstakildir. Bunun için hilafet de taarruzdan masun ve iktidara maliktir... Hilafetin bütün evsafı mahfuz ve emindir. Biz yaşadıkça kanımızın son damlasına kadar hilafeti tutup yaşatacağız. Fakat tek bir adamın şahsi malı olmasına asla müsaade edemeyiz. İşte Türk milletinin kararı budur... Biz öyle hiss ediyoruz ki hilafet, bugün dahi Müslümanlar arasında daha büyük bir anlaşma ve yardımlaşma kaynağıdır. Yeryüzündeki din kardeşlerimizin bu sözlerini dikkatle okumalarını isteriz ve mihnetli günlerimizde onların devamlı müzaheretlerine intizar etmekte olduğumuzu düşünerek bizi haklı görmelerini bekleriz. Bizim güç işlerimiz daha bitmemiştir. Sizin dert ortaklığımıza müzaheret ve manevi kuvvetinize muhtacız. Biz büyük İslam aleminin azasındanız. Bizi takviye ve teşci etmenizle ve İslamiyet'e yaptığımız acizane hizmeti takdir eylemenizle bizim İslam'ın hürriyet ve istiklalinin müdafii sayılmaya layık olduğumuzu

¹³ İngiltere her ne kadar Lozan Konferansının 27 Kasım'da başlamasını planlamışsa da geri adım atarak 20 Kasım günü başlamasını uygun bulmuştur. Bkz. The Chicago Tribune, "Turks on the Way", 11.11.1922, s. 1.

ispat ettiniz. Türk bu mütevazi ve asil vazifeden dolayı iftihar eder. Bizim kanaatimiz şudur ki hilafet hakkı Türk milletinde mahfuzdur.”
(Cebesoy, 2007:232-234).

Bu röportajı verdiği günün akşamı Paris'ten ayrılan İsmet Paşa, 18 Kasım Cumartesi günü Lozan'a dönmüş ve konferans başlamadan önce Poincaré ve Mussolini ile de temaslarda bulunmuştur. Mussolini ile görüşmesinde İtalyanların İstanbul ile Boğazların tahliyesi hakkında olumlu yönde olduklarına kanaat getirmiştir. İsmet Paşa, Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta Adalar konusunda ise İtalya'nın konuşma kabul etmediğine dikkat çekmiştir (İnönü, 2018:327-328). Lozan Konferansı'nın ertelenmesi durumunu Türkiye'nin lehine çeviren İsmet Paşa, 20 Kasım öncesindeki günlerde gerçekleştirdiği diplomatik temaslara Fransa ve İtalya'nın düşüncelerini öğrenmiş, önceden de belirtildiği üzere Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922'de başlamıştır (Anadolu'da Yenigün, 20 Kasım 1922:1; Le Matin 21.11.1922:1). Ve bu tarih itibarıyla Hariciye Vekili İsmet Paşa'yı oldukça yoğun geçen son iki haftasının ardından daha hareketli ve stresli aylar beklemektedir.

Resim 3. Lozan Konferansı'na Katılan Temsilciler

Kaynak: (Le Monde Illustré, 25.11.1922: 3).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Lozan Barış Antlaşması, Türk milletinin bağımsızlık adına cephede verdiği mücadelesinin masaya yansması ve diplomasi savaşında da başarılı olunduğunun göstergesidir. Dolayısıyla bir asır önce imza edilen bu anlaşmayla ilgili çok fazla eser kaleme alınmış, detaylı olarak incelemelerde bulunulmuştur. Ancak bu eserlerde İsmet Paşa'nın Lozan'a gönderilecek Türk Heyetinin başına getirilmesi hakkında aşağı yukarı benzer şeyler söylenmiş ve ayrıntıya girmeden kısa bir girizgah ile yetinilmiştir. Öte yandan İsmet Paşa'nın heyet başkanlığına tayininden sonraki kısım ise çoğu çalışmada bir paragrafı dahi bulmayan anlatımlarla geçiştirilmiş, heyetin Ankara'dan İstanbul'a geçtiği söylenivermiş, oradan da Lozan'a geçtiğine Bilal Şimşir dışında çok değinen olmadığı gibi önceki kaynaklardaki yazan bilgilerin tekrarı yapılmıştır. Oysaki bir dünya harbi geçirmiş ve bu savaşı mağlubiyetle sonlandırmış Anadolu'nun topraklarındaki demiryollarına, köprülerine Mondros Mütarekesi'nde el konulmuş, Milli Mücadele sürecinde bunların çoğu kullanılmaz hale getirilmiştir. Bu gerçeklikten hareketle İsmet Paşa ve heyeti Ankara'dan trene binerek İstanbul'a kolayca nasıl gidebilmiştir? Savaşın bitmesiyle beraber şahsi fikirlerin ve amaçların öne çıkmaya başladığı bu dönemde İsmet Paşa'nın seçilmesini herkes istemiş midir? Daha da önemlisi Saltanatın kaldırıldığı ve hem Anadolu'nun hem İslam Dünyasının hem de Batı'nın bu konuya odaklandığı süreçte konferansın ertelenmesi ya da iptal edilmesi gibi bir tehdit söz konusu olduğunda diplomasiyi bilmediği söylenen İsmet Paşa bununla ilgili ne yapmıştır? Yıllarını cephede geçiren İsmet Paşa diplomasi alanında başarı sağlayamazdı bu nelere mal olurdu? Mudanya Mütarekesi'ndeki başarı, görüşmelerin bu topraklarda yapılmasıyla mı ilgiliydi, yoksa İsmet Paşa ile heyetinin başarısı mıydı?

Tüm bu sorulara yanıt aramak üzere yola çıkan makale, kronolojik olarak cevapları bulmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda öncelikle belirtmek gerekir ki savaşın ardından şahsi mücadeleler hemen ortaya çıkmıştır ve bu noktada Lozan'a gidecek heyetin başkanının kim olacağına yönelik yapılan kulisler bunu göstermektedir. Elbette bunun öncesinde de şahsi çatışmaların zaman zaman yaşandığı bilinmektedir. Fakat bu denli mühim bir konuda dahi sıkıntı yaşanması sonraki günlerin habercisi niteliğinde görülmelidir. Hemen eklemek gerekir ki çalışmanın sınırları olduğundan, bazı bilgiler dipnotlara yedirilmiştir. Heyetin belirlenmesi sonrasında seyahatin nasıl ve ne zaman yapıldığı konusuna değinen makale, bununla ilgili farklı planların olduğuna dikkat çekmiştir. Öncelikle İzmir'den gidilmesi düşünülürken saltanatın kaldırılmasıyla İstanbul'a gidilebilecek olunması seyahatin planını değiştirmiştir. Dolayısıyla deniz yoluyla Lozan'a gidecek heyetin yolculuğunun tamamı trenle gerçekleşmiştir. Elbette İstanbul'a geliş de çok kolay olmamış, Bilecik üzerinden aktarmalı olarak ve Sakarya-İzmit güzergahında uzun molalar verilerek İstanbul'a ulaşılmıştır. Makalenin çerçevesi dışına çıkmamak adına saltanatın kaldırılması konusuna girilmediği gibi Ali Kemal Hadisesine de değinilmemiştir. Ancak seyahatin bu gelişmelerle eş zamanlı yaşandığına dikkat çekilerek farklı çalışmaların yapılabileceğine dair kapı aralanmıştır. Seyahati boyunca halkın yoğun ilgisiyle karşılaşan İsmet Paşa'ya İstanbul'da da yoğun bir alaka gösterilmiş, Refet Paşa tarafından ağırlanan İsmet Paşa'nın Ankara'da Ruslarla başlattığı diplomasi trafiğini burada Müttefiklerle devam ettirdiğine makalede değinilmiştir. Her ne kadar İngilizlerin konferansı erteletme söylemleri olsa da bunları önemsemeyen ya da daha doğru bir ifadeyle İngilizlerin bir iş çevirebileceğinden hareketle temkinli davranan İsmet Paşa, Müttefiklerin başta belirttiği tarihe uygun olarak Lozan'a doğru, zamanında yola çıkmıştır. Bu seyahat esnasında da trende Bulgarlarla ve yabancı gazetecilerle görüşen İsmet Paşa, yeni görevleri olan Hariciye Vekilliği'ni ve Lozan Barış Heyeti Başkanlığı'nı olması gerektiği gibi yerine getirmek adına fazlasıyla uğraş vermiştir. Bu uğraşısının konferans ertelendiği için bir süre daha devam ettiği makalede anlatılmıştır. Treninin Lozan'a ulaşmasına az bir zaman kala bu tehiri öğrenen İsmet Paşa, Paris Temsilcimiz Ahmet Ferit Bey ile görüşerek Fransa'ya geçmiştir. Paris'te gerçekleştirdiği diplomatik temaslarla Fransızlarla İngilizlerin ve İtalyanların ne yaptıklarını anlamaya, yabancı basına verdiği demeçleriyle gündemde kalmaya ve Türk milletinin haklılığını anlatmaya çalışan İsmet Paşa'nın Londra'da yayımlanan bir Müslüman gazetesiyle gerçekleştirdiği Halifelik ile ilgili röportaj ise büyük ses getirmiştir. Paris'ten tekrar Lozan'a geçtikten sonra ise yine Fransızlarla ve bunun yanı sıra İtalyanlarla görüşmeler gerçekleştiren İsmet Paşa'nın konferanstan önceki edinimleri Türk Heyetinin elini güçlendirmiştir. Bu meyanda çerçevesi çizilen makale, ele alınan süreçte yaşananlar hakkında bilgi verirken tarihi hadiselerde üzerinde çok fazla durulmayan konuların çalışılması gerekliliğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Bundan ayrı İsmet Paşa'nın diplomatik temaslarını Lozan Konferansı'nda değil, Ankara'da iken başlattığına vurgu yapılmak istenmiş; 101 sene önce, yıllarca savaşlara maruz kalmış, her bir sathında mücadeleler yaşanmış Türkiye'den Batı Avrupa'ya yapılan diplomasi yolculuğunun daha iyi anlaşılması istenmiştir. Mali yönden sıkıntı yaşayan, diplomatik açıdan yalnız olan Türkiye'yi en iyi şekilde temsil edebilmek adına gösterilen gayretin öncesinde yaşanan iki haftanın gelecek hareketli ve stresli günlerin habercisi olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. 5-20 Kasım arasındaki günlerde takındığı tutum, Milli Mücadele sürecinde askeri strateji yönüyle takdir gören İsmet Paşa'nın yeni vazifesi sırasında bu özelliğini diplomaside de ortaya koyacağına ilk işaretlerini vermiştir. Öyle ki karşı tarafın nazarında İsmet Paşa'nın konferansta kendilerine zorluk çıkartacağına yönelik hissiyat, görüşmeler başlamadan oluşmuştur. Bu doğrultuda İsmet Paşa'yı ve Türk Heyetini zorlamak adına açılış günü itibarıyla harekete geçmişlerse de tıpkı cephe deymiş gibi planlanan ve uygulanan manevralarla başta İngilizler olmak üzere diğer taraf devletler püskürtülmüş, nihayetinde hedeflenen başarıya erişilmiştir.

Etik Beyan

“Ankara'dan Lozan'a İsmet Paşa'nın Konferans Öncesindeki Günleri (5-20 Kasım 1922)” başlıklı çalışmasının yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmayı hazırlayan yazar, çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Anadolu'da Yenigün (04.11.1922). “Meclis-i Milliye’de Öğleden Sonraki Hararetle Celse”.
- Anadolu'da Yenigün (09.11.1922). “Heyet-i Murahhasamızın İstanbul’a Muvasalatı”.
- Anadolu'da Yenigün (20.11.1922), “Sulh Konferansı Bugün Lozan’da Toplanacak”.
- Anadolu'da Yenigün (20.11.1922). “Sulh Konferansı 20 Teşrin-i Sani’ye mi Kalıyor?”.
- Aralov, S.I. (1997). *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları – Cilt 2*. H. A. Ediz (Çev.). İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Atatürk, M.K. (2016). *Nutuk*. T. Mumcu (Haz.). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Bilsel, C. (1998). *Lozan – Cilt 1-2*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Bozdağ, İ. (2005). *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2007). *Siyasi Hatıralar, Büyük Zafer’den Lozan’a Lozan’dan Cumhuriyet’e – Cilt 1-2*. O.S. Kocahanoğlu (Haz.). İstanbul: Temel Yayınları.
- Coşkun, A. (2020). *Diplomat İnönü-Lozan*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Cumhuriyet Arşivi (07.11.1922). Kararlar Daire Başkanlığı (30.18.1.1), 6/35/7.
- Cumhuriyet Arşivi (18.11.1922). Muamelat Genel Müdürlüğü (30.10.0.0), 101/653/6.
- Cumhuriyet Arşivi (31.10.1922). Kararlar Daire Başkanlığı (30.18.1.1), 6/34/7.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) (26.10.1922). 571, 36080/142533/24.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) (30.10.1922). 571, 36080/142533/21.
- Hakimiyet-i Milliye (03.11.1922). “Heyet-i Murahhasamız Takarrür Etmiştir”.
- Hakimiyet-i Milliye (05.11.1922). “Heyet-i Murahhasamız”.
- Hakimiyet-i Milliye (06.11.1922). “Heyetimiz Doğrudan Doğruya İstanbul’a Gitmektedirler”.
- Hakimiyet-i Milliye (08.11.1922). “Heyet-i Murahhasamız”.
- Hakimiyet-i Milliye (09.11.1922). “Heyet-i Murahhasamız İki Gündür İstanbul’da”.

- Göktürk Çetinkaya, S. (2024). Ankara'dan Lozan'a İsmet Paşa'nın Konferans Öncesindeki Günleri (5-20 Kasım 1922). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(46), 116-133.
- Hakimiyet-i Milliye (12.11.1922). "İsmet Paşa Hazretlerinin Yeni Bir Vazifesi".
- Hakimiyet-i Milliye (13.11.1922). "Lozan Konferansı Tehir Etmemelidir".
- Hakimiyet-i Milliye (15.11.1922). "Heyet-i Murahhasamız Lozan'a Vasıl Oldu".
- Hakimiyet-i Milliye (19.11.1922). "İsmet Paşa Poincaré Nezdinde".
- İkdam (09.11.1922). "Sulh Yolunda".
- İnönü Arşivi (? 10.1922). 03382.
- İnönü Arşivi (31.10.1922). 06553.
- İnönü, İ. (1998). *Hatıralar*, C. 1, İstanbul: Yenigün Yayıncılık.
- İnönü, İ. (2018). *Hatıralar*, S. Selek, (Haz.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İnönü, İ. (2020). *Defterler*, A. Demirel (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (2020). *Günlükler (1906-1948)*, C. 2, Y. Demirel (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karacan, A. N. (2007). *Lozan*, İstanbul: Nokta Kitap.
- Le Matin (01.11.1922). "La Délégation d'Angora Arrivera le 11 à Lausanne".
- Le Matin (10.11.1922). "İsmet Pacha Désire que la Conférence S'ouvre le, Plus tôt Possible".
- Le Matin (13.11.1922). "La Conférence de Lausanne est Ajournée au 20 Novembre".
- Le Matin (16.11.1922). "İsmet Pacha Reçu Par M. Poincaré".
- Le Matin (21.11.1922). "La Conférence de Lausanne Travaille Pour la 'paix finale'".
- Le Monde Illustré (25.11.1922). "La Conférence de Lausanne".
- Le Petit Parisien (08.11.1922). "La Conférence de Lausanne Sera-t-elle Retardée ?".
- Le Petit Parisien (09.11.1922). "Malgré le refus des Hauts Commissaires les Turcs Insistent pour que les Troupes Alliées Évacuent Constantinople".
- Le Petit Parisien (10.11.1922). "La Délégation Turque a Quitté hier Constantinople pour Lausanne".
- Le Progrès de la Côte-d'Or (15.11.1922). "La Conférence de Lausanne".
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (17.01.1922). Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Seyr-ü Sefer Kalemi (DH.EUM.SSM), 38/20.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (25.11.1922). Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 62/52.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (27.10.1922). Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 61/52.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (29.10.1922). Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR. SYS), 2311/18.
- Özalp, K. (2020). *Milli Mücadele 1919-1922*, C. 1-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rıza N. (2015). *Lozan Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- St. Croix Avis (15.11.1922). "Telegrams".

Göktürk Çetinkaya, S. (2024). Ankara'dan Lozan'a İsmet Paşa'nın Konferans Öncesindeki Günleri (5-20 Kasım 1922). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(46), 116-133.

St. Croix Avis (17.11.1922). "Telegrams".

Şimşir, B. (1973). "Lozan'a Doğru-1", Cumhuriyet, 24 Temmuz.

Şimşir, B. (1973). "Lozan'a Doğru-2", Cumhuriyet, 25 Temmuz

Şimşir, B. (1973). "Lozan'a Doğru-3", Cumhuriyet, 26 Temmuz.

Şimşir, B. (1973). "Lozan'a Doğru-4", Cumhuriyet, 27 Temmuz

Şimşir, B. (1973). "Lozan'a Doğru-5", Cumhuriyet, 28 Temmuz.

Şimşir, B. (1973). "Lozan'a Doğru-6", Cumhuriyet, 29 Temmuz.

Şimşir, B. (1996). *Bizim Diplomatlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B. (2019). *Lozan Telgrafları Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, C. 1 (Kasım 1922-Şubat 1923), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

The Chicago Tribune (01.11.1922). "Turks Will Start Monday".

The Chicago Tribune (11.11.1922). "Turks on the Way".

The Chicago Tribune (31.10.1922). "Turks to Object".

The Washington Times (14.11.1922). "Says Turkey Wants Peace".

Tural, S. (2003). Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Tescil Andlaşması: Lozan, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19 (55), 1-16.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (02.11.1922). 1/3.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (06.11.1922). 1/3.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (03.11.1922). 1/ 24.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (15.11.1922). 1/ 24.

Extended Abstract

**From Ankara to Lausanne İsmet Pasha's Days Before the Conference
(5-20 November 1922)**

The Turkish nation successfully concluded the War of Independence, which they waged together under the leadership of Mustafa Kemal Pasha from the spring of 1919 to the autumn of 1922. After the victory, the Mudanya Armistice was signed. Then, efforts were made to convene the relevant conference in order to sign the final peace treaty. At the beginning of this process, different ideas were put forward regarding where and when the conference would be held. In addition, various names were discussed regarding who would chair the Turkish Delegation. There are rumours that important names of the period such as Kazım Karabekir Pasha, Hüseyin Rauf Bey and Yusuf Kemal Bey wanted to go to Lausanne. In fact, lobbying efforts were carried out regarding these people at that time. But it was deemed appropriate to send İsmet Pasha to these important negotiations. The table to sit with the Allied Powers is as important as the fronts of the War of Independence. Therefore, this task is important. For this reason, many academic studies have been conducted on the Treaty of Lausanne, which was signed 100 years ago. However, in the studies and writings, the period before the conference was not mentioned much. This is also the case in İsmet Pasha's memories. Also, the article "How did İsmet Pasha go to Lausanne?" and "What did İsmet Pasha do until the conference?" He tried to find answers to basic questions. But information about this is not written in detail in books or memoirs. No specific study has been conducted for these issues. For this reason, I wanted to write an article that tries to find answers to the questions asked.

In this article, works describing Lausanne were used. In addition, news published in the newspapers of the period are also included. Turkey's main newspapers, especially *Hakimiyet-i Milliye*, and the Western press were scanned. Apart from this, official documents were also scanned to obtain information on the subject. In this regard, documents from the Ottoman Archives, Republic Archives and Ministry of Foreign Affairs Archives are included in the article. Information obtained from Turkish Grand National Assembly sessions and secret hearings was also used. Considering that different ideas can evaluate events differently; special importance was given to memories in the study. A small amount of information from the obtained sources has been brought together. In the prepared study, the events were discussed chronologically. The prepared study started with the introduction, which explains how İsmet Pasha was appointed as the chairman of the Peace Committee. Some information is given in footnotes so that the introduction does not overshadow the other sections. The introduction was completed with İsmet Pasha being appointed first as the Minister of Foreign Affairs and then as the President of the Lausanne Delegation. Then, it is explained how the journey from Ankara to Lausanne took place and what happened in this process. First of all, a plan was made to go from Izmir. But this plan changed with the abolition of the sultanate and the opportunity to go to Istanbul arose. Events regarding the abolition of the sultanate have not been included in order not to exceed the limits of the article. Due to the conditions of the period, the trip was made with connections. Great interest was shown to the delegation in the places visited during the trip and in Istanbul. İsmet Pasha held meetings with officials of other countries in Istanbul as well as in Ankara. Despite rumours that the conference would be delayed, İsmet Pasha set out by adhering to the determined date. He had meetings with foreign politicians and journalists on the journey. By giving this information, the first part has been completed. The last part of the article begins with İsmet Pasha receiving the news that the conference was postponed, just before he arrived in Lausanne. In this section, İsmet Pasha's activities in the period until the start of the conference are explained. This part covers the period between 12-20 November 1922. İsmet Pasha, who spent most of this period in Paris, met with French and Italian politicians. He also made arrangements regarding Turkey's foreign missions. İsmet Pasha also gave frequent interviews to foreign journalists during the period from Istanbul to Lausanne. During this process, news about the abolition of the sultanate and the future of the caliphate came to the fore in the Western press. In this regard, İsmet Pasha gave an extensive statement to a British Islamic newspaper before leaving Paris. After returning from Paris to Lausanne, İsmet Pasha continued his diplomatic contacts before the conference. He turned the postponement of the talks into an opportunity and tried to learn the opinions of the French and Italians in particular. Thus, he wanted to bring his success on the war front to the conference table. It is seen that İsmet Pasha accomplished this. It can be said that İsmet Pasha worked in harmony with his delegation on this issue. It is seen that he asked for support from his delegates on diplomacy and press issues before the conference even started. In short, İsmet Pasha and the "Executive Committee" did a good team job, in today's words.
